

TA'LIM JARAYONIDA ADABIY TAHLIL MALAKASINING OSHIRILISHIDA
NASRIY ASARLARNING TUTGAN O'RNI (ISAJON SULTON IJODI MISOLIDA)

Maxsutbaeva Nigora Rashid qizi

*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat Pedagogika Instituti Turkiy tillar fakulteti O'zbek
tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi talabasi*

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida adabiy tahlil malakasining oshirilishida nasriy asarlarning tutgan o'rni va ahamiyati yuzasidan fikr va mulohazalar yuritilgan. Shuningdek maqolada Isajon Sulton qilamiga mansub asarlarning tahlil etilishi maktab o'quvchilari va oliy ta'lim talabalari o'rtasidagi farqli jihatlar ham qalamga olinadi. Tahlil malakasining amalga oshirishda unsurlar va adabiyot qoidalari tiplashtirish va o'quvchi-yoshlarining badiiy tahlilga bo'lgan munosabatini oshirishga qaratilgan tushunchalar qalamga olingan. Abdulla Qahhor va mumtoz adabiyotimiz vakillari tomonidan yaratilgan asarlarning tahliliy jihatlari taqqoslash asosida fikr yuritishga sabab bo'lgan.

KALIT SO'ZLAR: Individual yondashuv, integratsion tahlil etish, amaliy mulohazalar, monografiya, tahlil elementlari.

Adabiy asarlarni taqdim etish poetik ifoda vakillari, undagi muhit va davrning kishilar xarakteri orqali ham berilishi mumkin. Bir qaraganda asarlarining yaratilish shakli va davr nuqtayi nazaridan bir necha asrlar oldingi voqealar majmuiga o'xshab ketishi mumkin. Ammo Ulug'bek Hamdam va Shukur Xolmirzayev asarlari Isojon Sultonnidan biroz farqli jihatlari mavjud.

«O'quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari» nomli monografiyasida muallif o'quvchilarda adabiy tahlil ko'nikmasini shakllantirish va rivojlantirishda kutilgan natijalarga erishish uchun uzviylik hamda uzluksizlik tamoyiliga tayanish lozimligini ilmiy jihatdan asoslab bergan.

“Olim badiiy tahlilning elementar namunalarni boshlang'ich sinflardan boshlash kerakligini alohida ta'kidlagan. Bu asarda o'quvchilarning adabiy tahlil bo'yicha ko'nikma va malakalarini shakllantirishning ilmiy-metodik asoslari sifatida yozuvchining ijodiy mahoratini o'rganish muammosi katta ahamiyat kasb etishi ta'kidlangan. Muallif qarashlarini maktab «Adabiyot» darsliklariga kiritilgan Atoyi, Alisher Navoiy va Abdulla Qahhor singari ijodkorlarning hayot yo'li hamda ijodiy mahorati tadqiqi asosida isbotlagan”[1]. O'tgan asr mobaynida o'zbek adabiyotida kommunistik mafkuraning turli xil g'oyalari asosida shakllanishi ham buning yaqqol misolidir. Badiiy asarlarda obraz hikoyalarda va qissalarda turli xil yo'nalishda beriladi. Qaysidir hikoyalarda ruhiyat kayfiyati ongli ravishda ifodalayotgan bo'lsa, ba'zi hikoyalar esa faqat tasvir uslubi hikoya chizig'idaberiladi. Kishilarning turishi turmushi peyzaj uslubida berilsa asarlarda mutanosiblik yuzaga keladi. Bu esa asarning o'qilishi tarzi, rivojlanish, konsepsiyasi bilan aloqadordir. Asarda keltirilgan so'zlar o'z davrining ma'no jihatlardan ochib berishga va qahramonlar kayfiyatini tushuntirib berishga xizmat qiladi. “Pedagogik yo'nalishdagi oliy o'quv yurtlari adabiy ta'limi jarayonini integratsiyalashni quyidagi tizimda ko'rish mumkin:

- o'quv, ilmiy va maktab amaliyoti kompleksi integratsiyasi;
- oliy o'quv yurti va maktab tizimi integratsiyasi;
- adabiyot o'qitish metodikasi kafedrasini va maktab o'quvmetodik birlashmalari integratsiyasi;
- ilmiy-o'quv va amaliy markazlar integratsiyasi;
- talabalarni ma'lum yo'nalishlarga individual tayyorlash integratsiyasi;
- mutaxassislar va talabalarning ijodiy jamoasi integratsiyasi va hk”.[2]

Bu borada ularni qo'llash jarayonida xalq qadimgi urf-odatlariga tayangan holda, o'zbek milliy adabiy unsurlardan foydalanadi. Qozoqboy Yo'ldashev kabi olimlarimiz bu kabi turdagi asarlarni tahlil qilish o'rganish barobarida ularning irsiyatning yutuqlarini ongli ravishda tahlil etib kelmoqdalar. Qaysidir inson buni shunchaki gapirgan paytida anglamasligimiz mumkin. Ammo yozuvchi bu jarayonni psixologik tasvir vositasi ila yoritib bergan. Ikromjon va Tursunboy o'rtasidagi munosabatlariga birqadar nazar tashlasak. Chunki bu orqali Isojon

Sultonningtalqinidagi ota va farzand aloqasi qay darajada ekanligini tushunishimiz mumkin. Bu esa postmodernizmning qiralari bilan solishtirish imkoniyatini vujudga keltiradi va o'z-o'zidan intertekstuallikka asos bo'ladi. Hikoyada o'g'ilning bor motiv va motivatsiyasi otaga nisbatan qaratilgan. Buni biz personaj nutqidan keltirilgan har bir jumlada ilg'ashimiz mumkin. Demakki, bu orqali ijodkor sovuq qish tarovatini yuksak bir qiyosiy darajaga ko'targan. O'zbek adabiyotining yulduzi bo'lmish – Abdulhamid Cho'lpon ham peyzaj tasviri vositasida xarakterning ichki psixologik holatini yuksak mohorat ila “Kecha va kunduz” romanida qo'llagan edi. “Mustaqillikning ilk davrida, milliy tarbiyashunoslikni yangilashga qaratilgan, pedagogika ilmi va amaliyotida shu vaqtga qadar mavjud bo'lmagan rasmiy pedagogik hujjat - fanlar bo'yicha ta'lim konsepsiyalari yaratildi. Shular qatorida «Adabiy ta'lim konsepsiyasi» ham ishlab chiqilib, unda yangilangan pedagogik tafakkur sharoitida adabiyot o'qitishning maqsad va vazifalari belgilab berildi. Maqsad va vazifalarning yangilanishi adabiy ta'limning mazmuni hamda o'qitish usullarini ham o'zgartirishni taqozo qildi”.[3]

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ta'lim jarayonidagi o'quvchilarning bilim darajasini oshirish adabiy badiiy asarlarning tahlil etilishi bilan bog'liqdir. Tahlil malakasining o'rgatilishi va yuzaga kelishida o'qituvchi shaxsiyatning nasriy asarlariga bo'lgan munosabati bevosita aloqadordir. Nasriy asarlarini tahlil qilish jarayonida zamonaviy va milliy adabiyotimiz asarlarini ham inobatga olish lozim. Bunga sabab milliy adabiyotimizning namoyondalari va bugungi zamonaviy adabiyotimiz vakillarining asarlarini tahlil qilish tizimlari badiiy tahlilning elementlari bilan bir necha bor farqli jihatlarni yuzaga keltiradi. Har bir davrning o'ziga xos uslubi va yo'nalishlari bor bo'lganidek, asarlarning tahlil qilish sirlari ham mana shunday tartibda amalga oshiriladi. O'quvchi-yoshlarda postmoderenizm va obrazlilik tushunchalarni o'rganish va o'rgatish ayni mana shunday masalalarda ta'lim konsepsiyasi asosida yuzaga keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M. Mirqosimova. O'quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari. - T.: «Fan», 2006.
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki>. Vikipediya. Svobodnaya ensiklopediya.
3. Q. Yo'ldoshev. Uzluksiz adabiy ta'lim yo'riqchisi (konsepsiyasi).-T.: O'zPFITI, 1995